

ИСТОРИЈСКИ АРХИВ У КИКИНДИ – ЧУВАР (ТРАНС)КУЛТУРНОГ НАСЛЕЂА

Сажетак

Рад има за циљ да представи посебност Историјског архива у Кикинди пратећи развојни пут историјских архива у Републици Србији од времена њиховог установљавања и организовања, преко периода утихле комуникације, са посебним освртом на модернизацију која претходи данашњем тренутку, у којем је започето динамичније презентовање архивске грађе. На тај начин ће се истаћи (транс)културни концепт у раду Архива као важан чинилац очувања сопственог националног идентитета, али и садејства и испреплетаности различитих постојећих култура на једном географском простору што је од посебног значаја за дату средину.

Кључне речи: Историјски архив Кикинда, културно наслеђе, прожимање култура, транскултуралност, културна политика

У сусрет теми

Када је кнез Михаило 1841. печатом и потписом потврдио оснивање Друштва српске словесности, означило је то, ако не намах кровну платформу, оно свакако почетке прикупљања извора и грађе за српску историју. Иако је Закон о државној архиви донет 1898, биће потребан читав век од првих настојања да се, на територији данашње Србије, започне са организовањем модерне архивске службе. То не значи да прикупљања и чувања важних докумената није било – они су у свим временима добродошли чувари заједничког памћења и каснијим нараштајима докази о постојању предака - него да је бурне историјске и друштвене околности нашег поднебља са државном заједницом делила и организација архива.

Упркос савременој константи о неопходности културе сећања и колективног памћења, архивска грађа је често организовано и системски страдала (Иветић 2015:65)¹, каткад, нарочито у оптерећеним поратним временима, пропадала услед сасвим прозаичних разлога, многа изношена, случајем или нехатом уништавана, неповратно изгубљена. Затирани су читави периоди као терет прошлих времена, особито после Другог рата, када је нова држава тежила друкчијој прерасподели вредности и устројству нових институција.

Историјски архиви локалног типа на територији Републике основани су у петој и шестој деценији прошлог века након промене укупног државног система, ради прикупљања, стручне обраде и чувања архивске грађе што до тада није системски било уређено. Овакви архиви су основани у већим и историјски значајним градовима и задужени су за ширу локалну територију. Архиви својом активношћу, издавачком политиком, изложбеним поставкама пружају одређену слику јавности о највреднијој баштини коју дата средина поседује, негују културу сећања, сведоче и доказују идентитет трајања. Системско прикупљање и чување докумената и заштита наслеђеног гарант је да ће и оно што ми стварамо бити сачувано.

Данас у Србији значајну грађу и документа похрањује и баштини богато разграната архивска мрежа, са Архивом Србије као најстаријим, у којој припадности локалних историјских архива концентрично обухватају више околних места.

Ка транскултуралности

Мултикултуралност као заједнички живот више различитих култура на овом подручју одувек је била живо изражена али и у најбољим настојањима, можда, као и другде, бивала затворена у неприлагодљиве, оптерећене наслеђем, културне обрасце. У том контексту су се различите културе у заједничком суживоту засебно

1 Само један од примера са овог подручја казује да је током окупације, почетком Другог светског рата, заједно са књигама уништена грађа о кикиндској Српској читаоници, једној од првих читаоница у Срба.

развијале. Свака је, према овом концепту, независна, целовита и истородна. Особито се у послератном периоду, који бележи оснивање и организовање локалних архива, настојало стварању услова који ће бити исти за све и обезбеђивати хомогеним културама слободан и неометан ичим развој. Заједнички суживот различитих култура у истом друштву нужно води међусобном посматрању и истицању разлика; често вештачком кључном обезбеђивању истих елемената и услова развоја, и у условима када они по природи ствари нису неопходни. Таква констелација постојећег стања не храни међусобну културну комуникацију и суоднос међу различитим субјектима; напротив, чини разлике очигледнијим.

Кад различите културе у међусобној комуникацији слободновољно покажу разумевање и прихвате сопствене разлике као нереметилачке у тој комуникацији и саодносу, долази се до основних поставки интеркултуралности као идућег степеника у историјском развоју теоријских поставки култура. Према томе би различите културе требало да заједничким напорима воде ка новим вредностима. Ако је мултикултурализам идеолошки наметнут, интеркултурализам је умногоме спонтанији, али ни овај концепт не одговара данашњем стању ствари. Интеркултуралност јесте умногоме присутна у различитим облицима друштвених покушаја да заједнички стварају нове вредности.

Узмемо ли за константу нужну обележеност временом, простором, друштвеним и културним околностима, можемо тврдити да управо од тих сегмената зависи степен и начин разумевања, поштовања, прихватања и саживота са другачијим културама но што је наша. Очитовао се слободни саживот на овим подручјима у васпитном и образовном процесу, медијском и јавном простору сваке врсте, у складу са владајућим идеологијама, мишљењима и ставовима, на различите друштвено прихватљиве начине почев од заједничког саживота и истицања разлика личних особености преко процеса њиховог разумевања и прихватања, до транскултуралног разумевања и прилагођавања другим културама као и истицањем културе као главног елемента свог идентитета.

Пример Историјској архива у Кикинди

Пратећи рад Историјског архива у Кикинди од установљавања и организовања, преко периода знатних напредовања и најинтензивнијег развоја, периода згаслих напора и утихле комуникације, до модернизације која претходи данашњем тренутку, чији је циљ интензивнија презентација постојећег материјала широј друштвеној заједници, истичемо транскултурни концепт у његовом раду као знатну особеност. Ово отуда што је управо суживот различитих народа и њихових културних посебности међусобне различитости успевао да препозна, прихвати и заједнички егзистира и партиципира у јавном животу поднебља, те да у савременом тренутку доведе до сједињавања и формирања појединих општих пројеката.

Како је то изгледало у пракси?

Кикиндски Историјски архив од средине прошлог века дели судбину осталих архивских институција на територији Републике. До тада северни Банат није имао организовану установу за прикупљање и похрањивање баштинских докумената. Оно што се чинило припадало је поједничаним напорима самих стваралаца који су, на основу постојећих прописа, одабирали грађу за чување. Чињеница да најстарији сачувани документи сежу до средине 18. века сведочи да су и много ранија настојања, припадајућа другим територијалним и административним организовањима, била плодотворна и да су данас важан чинилац очувања сопственог националног идентитета али и садејства и испреплетаности различитих постојећих култура на једном географском простору што је од посебног значаја за дату средину.

Код Срба пречана је већ средином 19. века оснивање су различите институције као „показатељи јачања грађанског слоја друштва и његове тежње за новим видовима окупљања, информисања и деловања [...] и изражене потребе да задовоље нарастајуће културне тежње својих чланова“ (Иветић 2015:60).² Није ли један од раних примера међусобног

2 Основане су прва позоришна дружина (1834), Српска читаоница (1845), певачка друштва и црквени хорови, одржана IV годишња скупштина Уједињене омладине српске (1869), оснивано Друштво за неговање музике Гусле (1876), Радакова (1878) те Сеђакова (1897) штампарија, покренуте новине Садашњост (1884).

сусретања, разумевања и прилагођавања различитих култура било удруживање жена крајем 19. века где су „у изворној идеји окупљања, будући опредељене пре свега хуманошћу и добровољношћу, без разлике вере и народности, чланице биле како Српкиње, тако и Мађарице, Немице и Јеврејке“ (Иветић 2017:168). Стапање и прожимање различитих култура искључивало је икакву поделу, било засновано искључиво на добровољности, и имало је да служи племенитом циљу општег добра. Изванвременско удруживање жена окупљених око општих циљева било је далеко изнад схватања свог времена.

Данашњи Архив наслања се на ранија настојања баштинећи сведочанства, напоре и простор неких прошлих времена што утемељује тезу о овој институцији као чувару (транс)културног наслеђа. Посебност овог архива чини грађа писана на четири језика: српском, немачком, мађарском и латинском из периода почев од 1747. до актуелног времена, распоређена у близу 400 фондова од којих је најзначајнији фонд Великокикиндског привилегованог диштрикта. Управо чињеница о похрањивању грађе припадајуће различитим народима најбоље сведочи о сусрету различитих култура на овом простору, напорима за очување способности њиховог међусобног разумевања и прилагођавања, садејствима и преплитањима, уз очување посебности личног националног идентитета.

Замах почетним импулсима усређивању очуване архивске грађе, у недостатку стручно профилисаног кадра, дали су пензионери волонтери, у језичком погледу билингвали. Они су најпре добровољно, касније и хонорарно, преводили са немачког и мађарског језика документа која потичу из периода пре него што се подручје данашње Војводине присајединило Србији. Захваљујући тој сарадњи преведена су и похрањена многа значајна архивска документа и остављена на располагање будућим истраживачима. Природно је та пракса у одређеним периодима утихнула, али није замрла. Примећујемо да се последњих година наново чине напори у приближавању грађе корисницима са циљем да се најстарија и до сада непреведена грађа понуди на увид истраживачима заинтересованим за проучавање тог периода. Преведена су документа Краљевске јавнобележничке канцеларије Велике Кикинде из периода 1875 – 1916. (Техереш 2009).

Започето је превођење најстаријих записника званичних седница Дистрикта (1776) (Рупчић 2017), значајнији и с тога што сами документи о којима записници сведоче, ипак, нису сачувани. Ова настојања су важна ради интерпретације транскултурног наслеђа будући да од начина презентације грађе широј јавности, од начина обраћања и успостављања комуникације зависи едукација и развијање свести о нужности чувања наслеђа.

Доступност широј заједници, презентација и предочавање заинтересованим корисницима и истраживачима јесу тенденције савремене архивистике. То се очитује и организовањем изложби, активности која је започета у време оснивања Градског државног архива када је јавности представљено близу 300 копија различитих докумената из друге половине 19. века из фондова Магистрата града Велике Кикинде и Привилегованог дистрикта великокикинског. Значајно је о прошлости сведочила и изложба Оригиналних новина објављиваних у Кикинди у периоду од 1845 до 1964.³ Након неколико деценија апстиненције, ова активност се наставила 1994. презентовањем историје, традиције и културе у Конаку Књегиње Љубице, у оквиру дана Кикинде у Београду, представљањем најзначајнијих културних разноликости.

Једна од најновијих активности, успостављена сарадња са Архивом Републике Српске, новембра 2016, сведочи о поновном проналажењу ранијег културног идентитета, међусобном сусретању припадника истог народа са удаљених територија. Сарадња у области струке, издаваштва и изложби, као и размена копија докумената значајна је будући да велики проценат становништва води порекло из босанске Крајине и рубних западних подручја српског националног бића.

Активитет и прогресивност културних догађања видљива је у грађи категорисаној као културно добро од изузетног и великог значаја. Техничка сређеност и аналитичка обрађеност архивске грађе, довољна за раније периоде, данас подлеже убрзаној дигитализацији, најпре фондова од изузетног и великог значаја и новина из периода 1860–1950. На тај начин се јача транспарентност и постиже друшт-

3 Прве новине у Великој Кикинди биле су рукописне и излазиле су недељно у оквиру Српске читаонице 1845. То је био једини лист који је излазио на нашим просторима у тој години. - О овоме видети у: Иветић 2015.

вена одговорност у препознатљивој средини различитих култура. Доступност дигитално обрађеног материјала предупредиће отуђивање и нестајање вредних докумената (Иветић 2014:660) , допринети очувању постојеће грађе и поједноставити превођење са латинског, немачког и мађарског језика.

Закључна разматрања

Ако прихватимо тезу да је транскултуралност „форма данашњих култура која се мења“ (Velš 2001), нужно ћемо се запитати шта је довело до њеног успостављања, односно супротстављања традиционалним концептима култура, а затим и појмовима мултикултуралности и интеркултуралности, који су, на својеврстан начин, и даље у употреби. Иако је термин транскултуралности први пут употребљен давне 1940, тихо је био скрајнут управо наведеним појмовима те се чини да је његово пуније разумевање наступило управо преко схватања наведених појмова и у својеврсном им супротстављању.

Друштво које је успело да комуникацијском разменом и заједничким деловањем утемељи нове вредности на следећој је етапи сопственог културног развоја. Ово отуда што му старе форме, не потпадајући под старе обрасце, више не одговарају, чему свакако доприноси савремени начин живота заснован, између осталог, на модерним системима комуникације и глобалним кретањима доводећи до прожимања различитих култура. Неограничена доступност информација и могућност кретања глобалних размера довеле су до супротстављања ранијим идејама, наслеђеним поставкама, затвореним формама, допринеле су одбацивању различитих друштвених и догматских стега. Слобода нужно води новим путевима те се различите културе према концепту транскултуралности сусрећу, упознају, разумевају и прилагођавају, каткад и стапају. При том је сопствена култура истакнута као најважнији елеменат националног и државног идентитета можда управо због чињенице да се у глобалним кретањима и човеков идентитет мења.

Другачији услови одрастања и развоја ускладиштени у (уским) оквирима једне културне средине, различитост језика и базних знања

свакако утичу на приступе различитих разумевања и не/прихватања различитости. Управо транскултуралност настоји да обухватајући све постојеће разлике, давно превазилажене настојањима мултикултуралности и интеркултуралности, гдегде још присутних, да се оствари/ује у савремености тренутка потпомогнта свакако информационим и технолошким могућностима нашег времена. У складу са *Attendite* - аманетом предака истакнутој на градској кући која позива и опомиње Кикинђане на *обзирност и слогу*.

Извори и литература

- Transkulturalnost : forma današnjih kultura koja se menja / Wolfgang Velš ; s engleskog prevela Vera Vukelić// *Kultura*. Br. 102 (2001), str. 70-89.
- Вуловић, Владислав. *Кикинда: прилози обнови историјског и културног памћења*. Кикинда: Envirotech, 2012.
- Иветић, Наташа. „Српска читаоница у Великој Кикинди“, *Читалиште* бр. 27 (2015): 60-67.
- Иветић, Наташа. „Бачка књижевна дружина Доситеј“, *Књижевна историја* бр. 153 (2014): 659-677.
- Иветић, Наташа. „Добротворна задруга Српкиња у Великој Кикинди“, *Атендите* бр. 13 (2017):167-175.
- Милекер, Феликс. *Историја града Велике Кикинде 1412-1918*. Кикинда: Народна библиотека „Јован Поповић“, 2015.
- Поповић, Душан Ј. *Срби у Банату до краја 18. века, историја насеља и становништва*. Београд: Научна књига, 1955.
- Терхеш Телечки, Ева. *Краљевска јавнобележничка канцеларија Велика Кикинда 1875-1916*. Кикинда Историјски архив, 2009.
- Тијана Рупчић, Година 1776 у Великокикиндском привилегованом дистрикту, *Атендите* бр. 13 (2017): 7-30.
- Рајков, Миливој. *Историја града Кикинде*. Кикинда: Историјски архив Кикинде, 2003.

Наташа Иветић

ИСТОРИЈСКИ АРХИВ У КИКИНДИ – ЧУВАР (ТРАНС)КУЛТУРНОГ НАСЛЕЂА

Сажетак

Архиви својом активношћу, издавачком политиком, изложбеним поставкама пружају одређену слику јавности о највреднијој баштини коју дата средина поседује, негују културу сећања, сведоче и доказују идентитет трајања. Системско прикупљање и чување докумената и заштита наслеђеног гарант је да ће и оно што ми стварамо бити сачувано.

Пратећи рад Историјског архива у Кикинди од установљавања и организовања, преко периода знатних напредовања и најинтензивнијег развоја, периода згаслих напора и утихле комуникације, до модернизације која претходи данашњем тренутку, чији је циљ интензивнија презентација постојећег материјала широј друштвеној заједници, истичемо транскултурни концепт у његовом раду као знатну особеност. Ово отуда што је управо суживот различитих народа и њихових културних посебности међусобне различитости успевао да препозна, прихвати и заједнички егзистира и партиципира у јавном животу поднебља, те да у савременом тренутку доведе до сједињавања и формирања појединих општих пројеката.

Чињеница да најстарији сачувани документи сежу до средине 18. века сведочи да су и много ранија настојања, припадајућа другим територијалним и административним организовањима, била плодотворна и да су данас важан чинилац очувања сопственог националног идентитета али и садејства и испреплетаности различитих постојећих култура на једном географском простору што је од посебног значаја за дату средину.

Посебност овог архива чини грађа писана на четири језика: српском, немачком, мађарском и латинском из периода почев од 1747. до актуелног времена, распоређена у близу 400 фондова од којих је најзначајнији фонд Великокикиндског привилегованог диштрикта. Управо чињеница о похрањивању грађе припадајуће различитим народима најбоље сведочи о сусрету различитих култура на овом простору, напорима за очување способности њиховог међусобног разумевања и прилагођавања, садејствима и преплитањима, уз очување посебности личног националног идентитета.